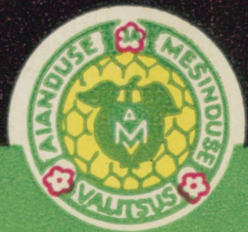

Avamaa- primulad

Täielik kevadine elu aedades ja haljasaladel algab priimulate õitsemisega.

Priimula perekonda kuulub umbes 550 liiki, neist ca 100 liiki kasvab Euroopas, üksikud Põhja-Ameerikas, ülejäänud Aasias. NSV Liidu territooriumil esineb 67 liiki. Kõik nad on püsikud, kuid suhteliselt lühiealised.

Enamik priimulaid kasvab mägedes, osa aga madalamatel niitudel ja veekogude ääres. Peale varakevadel õitsevate liikide on ka suvel ja isegi üksikuid sügisel õitsevaid priimulaid.

Priimulate hulgas on nii padjandina maadligi hoiduvaid kääbuseid kui ka pagooditorne meenutavaid meetrikõrgusi taimi, täis meeldivaid, hästilõhnavaid õisi. Paljudel nendest on suured lehed, mida tiibetlased kasutavad salatina.

Priimulate kasutamisevõimalused elamute ja tootmis- hoonete ümbruse kaunistamiseks on väga laialdased. Nendest võib moodustada vabakujulise rühma või koguni peenra. Liike ja sorte otstarbekohaselt valides on võimalik kujundada koguni kevadest sügiseni õitseva priimulate aia. Väga hästi sobivad nad vabakujulise rühmana põõsaste ette ja nende vahele, samuti põhjapoolsetele nõlvakutele. Paljud priimulad on armastatud lilled kiviktaimlas ja püsilillepeenras. Leidub ka kaldataimena looduslike veekogude ja basseini äärde sobivaid liike. Peale madalate padjandpriimulate saab peaaegu kõigilt teistelt liikidelt väga meeldivaid lõikelilli. Isegi ajatamiseks saab mitmeid priimulaid, esijoones just varakevadel õitsevaid liike, väga edukalt kasutada. Selleks istutatakse nad septembris pottidesse, mis paigutatakse talveks külma lavasse. Ajatada 6—8°-lise temperatuuriga kasvuhooes. Enamiku liikide osas võib ajatamist alustada juba jaanuari keskpaigas.

A-26534

TÄHTSAMAD AVAMAA-PRIIMULAD

Priimulate perekond jaotatakse botaanikas 19 sektsiooni. Nendes süstemaatika alajaotustes eristatakse liike õie ja õisiku kuju, noorte lehtede vormi, lehtede kuju ning asetuse, taime jahususe ja teiste tähtsamate tunnuste järgi. Praktikutele annab selgema ülevaate priimulaliikide jaotus rühmadesse hästi väljapaistvate õisiku kuju tunnuste järgi. See on võetud aluseks ka alljärgnevas liikide ülevaates.

I. PADJANDPRIIMULAD

Nagu rühma nimetusest nähtub, kuuluvad siia madala, padjanditaolise kasvuga liigid. Õied asetsevad neil üksikult võrdlemisi pikkadel õieraagudel. Õievars puudub. Õied ulatuvad lehtede tasapinnast veidi kõrgemale. Istutamisel jätta padjandpriimulate vahekaugus 20 sm, ühele m² istutada 25 taime.

Varretu priimula — *Primula acaulis* (1765. a.)¹

Pärineb Vahemere-äärsetelt aladelt ja Kesk-Euroopa mägedest. Algliigina esineb kultuuris harva.

Keskmiselt 10 sm kõrgune taim. Lehed on äraspidimunajad kuni piklikud, krobelised, õitsemise lõpupoole kasvavad lehed õite tasapinnast kõrgemale, mistõttu ei ole näha närbunud õisi ega seemnekupraid. Seega ei ole ka vajadust õitsenud varsi välja lõigata.

¹ Nimetatud aastast on esimesed andmed liigi kohta või tema kasvatamisest aedades.

Varretu priimula.

TRIXA TAMMÄS

Õitseb varakevadel (aprillis, mais), kohe pärast lume sulamist. Põhiliigil on õie värvus kollane, aedades levinud vormidel aga valge, hele- kuni kuldkollane, roosa, punane ja ka hele- kuni tumesinine. Õie neelus kollase värvusega laik, nn. «silm». Õisi on niivõrd rohkesti, et lehed ei paista väljagi. Sobivad ka ajatamiseks.

Varretust priimulast on aretatud ka täidisõielisi sorte, nagu «Alba plena» — valge, «Rosea plena» — roosa, samuti kollaste ja punaste täidisõitega sorte. Kõik need on aga põhiliigist õrnemad, vajavad talvel katet ja väärivad tähelepanu ainult asjaarmastajate aedades.

Varretu priimula püsib aias lühikest aega. Mida ta aretuskäigus on võitnud oma õie suuruse ja värviilu poolest, sedavõrd on ta kaotanud oma vastupidavuses. Ta on muutunud kultuurtaimeks, mis vajab järjest uuendamist külvi teel. Paljundamiseks kasutada ainult neid taimi, mis hästi kaua ja rikkalikult õitsevad. Täidisõielisi vorme paljundatakse ainult jagamisega.

Varretu priimula on küll ilus, kuid veelgi dekoratiivsemad on tema ristamisel juulia priimulaga saadud nn. pruhonitsi priimula arvukad sordid.

Juulia priimula — *Primula juliae* (1900. a.)

Looduslikult esineb Kaukasuses. Padjandi kõrgus 5—8 sm. Lehed väikesed, ümarjad, läikivad, paiknevad hõredate kodarikkudena. Õitseb aprillis, mais. Õied üksikult õieraol, värvuselt roosakaslillad.

Roomava juurestiku abil võib üks taim soodsas pinnases mõne aasta jooksul katta poole ruutmeetri suuruse maa-ala. On talvekindel pinnast kattev taim.

Kui juulia priimula kasvab teiste priimulate läheduses, ristub ta nendega väga kergesti. Nii võib puhtasordilises istandikus äkki esineda täiesti erineva õitevärvusega ja koguni erineva kasvulaadiga taimi. Muide — hübriidsed järglased võivad sageli olla väga ilusad. Puhtasordilises istandikus on aga sel teel tekkinud taimed paratamatult umbrohud ja need tuleb õigeaegselt kõrvaldada.

Sobivates tingimustes võib juulia priimula kasvada samal kohal 4—5 aastat. Siis tuleb taimed üles võtta, lisada komposti, maa läbi kaevata ja jaotatud taimed uuesti istutada.

Pruhonitsi priimula — *Primula x pruhoniciana* (1918. a.).

Saadud varretu ja juulia priimula ristamise teel. Väga dekoratiivsed kevadlilled, sobivad suuremale haljasalale kui ka koduaeda.

Aretussortidest on meil levinumad «*Jubiläumsgruss*» — lehed läikivrohelist, õied karmiinpunased. «*Ostergruss*» — lehed tumerohelist, õied sinakas-purpurnased, eelmisest veidi suuremad.

Kasvavad kuni 10 sm kõrguseks ja moodustavad ümarja, veidi laiuva padjandi. Nagu varretulgi priimulal hakkavad lehed hoogsamalt kasvama pärast õitsemist. Viie aasta vanune istandik õitseb veel rikkalikult.

Niiskemas ja poolvarjulises kohas õitsevad eriti kaua. Sobivad ajatamiseks.

Pruhonitsi priimula «Jubiläumsgruss».

Leskiini priimula — *Primula leskensis*.

Kasvulaadilt sarnane varretule priimulale. Hakkab õitsema aprillis. Õied üksikult kuni 15 sm pikkustel õieraagudel, enamasti sirelivärvi, on aga ka valge- ja roosaõielisi. Looduslikult levinud Kaukasuse eelmäestiku pöökpuumetsades.

Lehed salativärvilised, veidi kortsulised, hakkavad hoogsamalt kasvama pärast õitsemist ja kasvavad kuni 25 sm kõrgeks; kogu suve dekoratiivsed.

Kultuuris vähenõudlik. Eelistab poolvarjulist kasvukohta. Paljundatakse jagamise teel kohe pärast õitsemist, mitte hiljem kui mais. Saadud taimi kindlasti varjutada. Sobib ka ajatamiseks.

II. SARIKPRIIMULAD

Sija rühma kuuluvad enam levinud suureõielised aedpriimulad. Nende lehed asetsevad kodarikena. Õied moodustavad keskmise kõrgusega varrel paljuõielise sarika. Viimane on kas ühekülgne või enam-vähem korrapärase kujuga. Kõigi selle rühma priimulate (välja arvatud kõrvikpriimula) istutamisel jätta vahekauguseks 20 sm; 1 m²-le istutada 25 taime.

Kõrvikpriimula — *Primula auricula* (1753. a.)

Looduslikult levinud Euroopa lubjarikka pinnasega mägialadel kuni 2100 m kõrgusel.

Lehed on ümarjad, paksud, terve- või hambulise servaga. Kuni 10 sm kõrgusel õievarrel keskmiselt 10 lõhnavat kollast 1,8 sm läbimõõduga õit.

Kasvab ainult lubjarikkal, raskel mullal või lubjakiivi klibuga segatud savi- ja mättamullal. Seepärast puhta liigina teda meie aedades ei leidu.

Meil levinud **kõrvikpriimula** — *Primula x pubescens*

on keeruka päritoluga hübriid. Saadud *Primula auricula*, *Primula hirsuta* ja ka teiste liikide ristamisel. Õied on suuremad, värvusteskaala rikkalikum. Aastatel 1750 kuni 1850 oli tema kasvatamine ja aretamine väga laialdaselt levinud Inglismaal, Belgias ja Saksamaal. Peaaegu igas linnas oli siis priimulakasvatuse entusiast. Kui neid aga tekkis seal mitu, siis asutati kohe vastav selts. Anti välja kuukirju ja imeilusaid käsitsi värvitud piltidega raamatuid, korraldati priimulate näitusi, aretati palju sorte. Priimulaid kasvatati aias, kuid ka potilillena. Õied olid väga hinnatud lõikelilledena. Priimulad olid inspiratsiooni allikaks kunstnikele ja luuletajatele.

Aja jooksul vaibus huvi kõrvikpriimula vastu. Oma tegevuse lõpetasid arvukad «Aurikel» seltsid. Hakkasid levima teised priimulaliigid.

Kõrvikpriimula õievärvuse skaala on väga laialdane. Leidub valgeid, kollaseid, sametpruune, violetseid, purpurpunaseid kuni peaaegu mustjaid, aga ka õrnillasid, roosasid ja isegi karmiinroosasid kõrvikpriimulaid. Õie läbimõõt 2,5—3 sm. Õitseb mais, juunis. Taime kõrgus 15—25 sm. On olemas ka täidisõielisi sorte. Need on küll rohkem huvitavad kui ilusad.

Kõrvikpriimulad vajavad head toitaineterikast mulda ja poolvarjulist kasvukohta. Taluvad siiski suhteliselt rohkem päikesepaistet kui teised priimulad.

Vahekaugused 25 sm, 1 m² — 16 taime.

Valgeservane priimula — *Primula marginata* (1792. a.)

Looduslikult kasvab Alpides lubjarikkal pinnasel. Paksud sügavahambulised lehed on 3—10 sm pikad ja kuni 2 sm laiad. Noored lehed ja vanemate lehtede servad on kaetud valge jahukirmega.

Kuni 20 õiest koosnev sarikõisik on 10—15 sm kõrgusel varrel. Õitseb aprillis, mais.

Kaugele paistvate helesiniste kuni roosakaslillade 2,5 sm läbimõõduga õitega ning dekoratiivse lehekodarikuga on ta üks ilusamatest priimulatest koduaedades. Haljasalal (pargis) ei ole ta siiski nii efektne. Talvekahjustuste all kannatab harva.

Kasvukohaks sobib liivakas savine muld põhja- või idapoolsel kallakul.

Mõne aasta jooksul kasvab kõrvikpriimula ja valgeservase priimula osaliselt puitunud vars mullast välja, isegi kuni 20 sm kõrgusele. Selliste taimede ümber tuleb kas kuhjata mättamulda või võtta taim üles, jagada ja istutada siis uuesti.

Clusiuse priimula — *Primula clusiana* (1821. a.)

Sobiv asjaarmastaja aeda. Lehed on väikesed nahkjad ja terveservälised, pealt läikivrohelist. Õied roosad, valge «silmaga», läbimõõduga 3—4 sm, kuni 6 kaupa sarikjas õisikus. Õitseb aprillis, mais. Kõrgus 10—12 sm.

Kõrge priimula.

Kõrge priimula — *Primula elatior* (1534. a.)

Aedades ja haljasaladel kõige enam levinud priimula. Kesk-Euroopas ja Aasias looduslikult kasvaval liigil on õied lõhnata, väävelkollased ja mitte eriti suured. Aedvormidel on aga õie läbimõõt kuni 4 sm ja nad lõhnavad hästi. Õievars on tugev. Värvuselt on õied valged, kollased, karmiinpunased kuni pruunikaspunased, uuemad ka roosad ja sinised, alati kollase «silmaga». Taime kõrgus 20—30 sm.

Õitseb mais, juunis. Sobiv ajatamiseks.

Uusim aretis on *Primula elatior* «Pacific», mille värvivate õite läbimõõt on kuni 6 sm.

Kõrge priimula ja varretu priimula looduslikel hübriididel on tavaliselt osa õisi varreta, osa aga sarikana lühikesel õievarrel.

Hulgaõiene priimula — *Primula x polyantha*

Hübriidse päritoluga liik, mille üheks vanemaks on olnud kõrge priimula.

Kasvab kuni 40 sm kõrguseks. Õied suured, eredad, värvuselt valged, kollased, oranžid, punased, roosad, lillad, asetsevad enam-vähem sarikjalt, lõhnavad. Õitsevad juunis.

Kaunid ja värvirikkad peenralilled, sobivad hästi ka lõikelilledeks ja ajatamiseks.

Üks ilusamaid priimulaid nii avarale haljasalale kui ka koduaeda.

Sieboldi priimula — *Primula sieboldii* (1855. a.)

Esineb looduslikult Jaapanis ja Aasia mandril Baikalitagustel aladel.

Lehed piklik-munajad, alusel südajad; kasvavad kuni 10 sm pikaks. Suvel, varsti pärast õitsemist lehed kuivavad. Seepärast kasvatada väiksemate rühmadena kõrgemate lillede vahel.

Õied kuni 10 kaupa sarikas, 20 sm kõrgusel varrel, säravroosad, läbimõõduga kuni 3 sm. Aretatud huik sorte roosade, punaste, valgete ja ka kahevärviliste õitega, millel kõigil on valge «silm».

Õitseb mais, juunis.

Väga ilus massiliselt õitsev priimula, mis moodustab tihedaid kolooniaid. Väärib senisest laialdasemat levitamist.

Mullast väljakerkinud maa-alune vars katta pärast lehtede kuivamist huumusrikka mullaga.

Roosa priimula — *Primula rosea* (1897. a.)

Pärineb Himaalajast, kus kasvab 2700—4000 m kõrgusel mägedes veekogude kallastel, aasadel, isegi lumepiiri lähedal, kus lumesulamise vesi hoiab maapinna pidevalt niiskena. Ka kultuuris vajab ta niisket, huumusrikast raskemat mulda. Kuivas ja päikesepaiselises kohas kannatab kogu suve jooksul niiskuse puudust.

Lehed tärkavad alles pärast õitsemist. Õitseb varakult, aprillis, mais.

Õied on korallroosad ja asuvad sarikana lühikesel, 5—10 sm kõrgusel varrel. Pärast õitsemist kasvab õievare kuni 30 sm kõrguseks, ka lehed on siis sirgunud kuni 20 sm pikkuseks ja 4 sm laiaks.

Talveks vajab katet.

Samale kohale võib jääda kauemaks kui teised priimulad. Seejuures ta ei kasva laiali, vaid puhmas läheb tugevamaks ja annab kuni 20 õievart.

Ta on üks varajasemaid priimulaid. Eriti ilus on *Primula rosea* var. *grandiflora* oma elavroosade õitega. Suurema rühmana väga efektne. Sobib tädisõielise varsakabjaga, sest neil on ühesugused nõuded kasvukoha suhtes.

Aretatud rida kultuursorte, millede õievare on õite puhkemisel ligi 20 sm pikk ja ka õied on tunduvalt suuremad. Õied roosades ja punastes toonides.

Kaljupriimula — *Primula saxatilis* (1806. a.)

Pärineb Mandžuurias ja Koreast.

Lehed on 5—8 sm pikad, veidi karvased, pikkadel vartel ilusate kodarikkudena.

Õite läbimõõt on kuni 2 sm. Õied asuvad 20 sm kõrgustel õievartel paljuõieliste sarikatena. Värvuselt helevõi sügav-purpurroosad väikese kollakasrohelise «sil-maga». Sobib ka ajatamiseks.

Vajab lehe- ja turbamullaga segatud head aiandumla.

Täiesti talvekindel, ainult suurt niiskust talvel talub halvasti.

Õie suuruse ning dekoratiivsuse poolest ei küüni võistleva sieboldi priimulaga. Sobiv asjaarmastaja koduaeda. Väga sarnane kortuuspriimulale — *Primula cortusoides*. Sellel on ainult õieraag lühem, mistõttu on vähem dekoratiivne kui kaljupriimula.

Littoni priimula.

Littoni priimula — *Primula littoniana* (1908. a.)

Välimuse järgi esialgu raske öelda, et tegemist on priimulaga. Pärineb Hiinast.

30—40 sm kõrgune õievars kitsalehelise püstise lehekodariku kohal kannab sinakasvioletseid (pungad on punased) õisi pikas peakujulises õisikus.

Väga dekoratiivne, kahjuks aga lühikese, enamasti kaheaastase elueaga. Tihti peale sureb kohe pärast õitsemist. Kõige omapärasem liik terves priimulate perekonnas.

Õitseb juunis, juulis. Kevadel hakkab võrdlemisi hilja kasvama. Talvel vajab katet.

Igal aastal peab seemnetest kasvatama uusi taimi.

III. KERAPRIIMULAD

Õied moodustavad tugeval varrel asuva kera- või pallikujulise õisiku. Siia rühma kuulub vähe liike.

Hambulislehine priimula — *Primula denticulata* (1805. a.)

Pärineb Aasia kesk- ja lääneosast, kus kasvab mäestikes 2300 kuni 4300 m kõrgusel. Nägusa kodarikuna paiknevad piklikud lehed on kevadel lühikesed, pärast õitsemist aga sirguvad kuni 20 sm pikkuseks.

Tihe kerakujuline, tugeval õievarrel asuv õisik koosneb paljudest raota või lühikeseraolistest õitest. Puhkemisjärgus on õievars väga lühike. Õitsemise ja ka veel seemnete valmimise ajal sirgub aga kuni 40 sm kõrguseks.

Õis on valge, hele- või tumelilla, harvem lillakaspunane.

Väga dekoratiivne ja laialdaselt kasvatatav priimula nii haljasaladel kui ka koduaedades. Sobib ka ajatamiseks.

Paljundatakse seemnetega, seejuures saadakse aga suurem osa kahvatu õievärvusega taimi. Ilusamaid tumevioletseid või erksamavärvilisi üksikeksemplare on soovitatav paljundada juurelõikudega.

Hambulislehine priimula on vastupidavam kui kašmiri priimula. Paljal, lumeta talvel kannatab viimane rohkem.

Vahekaugus 25 sm, 1 m² — 16 taime.

Kašmiri priimula — *Primula cashmiriana* (1879. a.)

Mõnede autorite järgi on see hambulislehise priimula teisend.

Kõik rohelised taimeosad on kaetud ühtlase helekollase jahukirmega, eriti lehtede alumine külg.

Lehed kasvavad üheaegselt õitega. Viimaste värvus on samasugune kui eelmisel liigil. Taime kõrgus 25—30 sm.

Talvel vajab kuivast materjalist katet kaitseks päikese eest.

Vahekaugus 25 sm, 1 m² — 16 taime.

Priimulate kasvatamise entusiastile võib huvi pakkuda ka **peapriimula** — *Primula capitata* (1850. a.)

See on Himaalajast pärinev 15—30 sm kõrgune püsik. Taim on üleni kaetud jahukirmega. Tume-purpursed kuni sinised õied moodustavad tiheda peakujulise õisiku.

Õitseb augustist kuni oktoobrini. Ilus, kuid lühiealine liik. Vastupidav ainult soojematel talvedel.

Vahekaugus 10—15 sm, 1 m² — 50 taime.

IV. MÄNNASPRIIMULAD

Õied asetsevad männastena, mis paiknevad peenel, aga tugeval õievarrel rinnetena teatavate vahemaade järel. Lehed on enamasti suured.

Männaspriimulad on oma õiterohkuse ja pagooditaolise õisikuga väga õrnad ja meeldivad. Nende ilu pääseb mõjule ainult siis, kui nad kasvavad suurema rühmana.

Muld peab olema toitainerikas ja suvel hästi niiske, seejuures siiski hea dreanaažiga, sest talvel nad niiskust ei talu. Nõuetele vastava kasvukoha ettevalmistamine nõuab palju hoolt ja kogemusi. Istutuskoha ettevalmistamisel segada mulla hulka veisesõnnikut ja mättamulda. Sobivas kasvukohas paljunevad isekülvi teel.

Paljundatakse seemnetega, kuna jagamine ei ole nii võrd tulemusterikas.

Männaspriimulate kasvatamine on põhiliselt üksikute asjaarmastajate huvialaks. Tavalistes haljasala tingi-

mustes ei ole nad vastupidavad, karmil talvel hävivad isegi kaetult. Laialdasemaks kasvatamiseks ei saa soovitada.

Beesi priimula — *Primula beesiana* (1908. a.)

Kasvab looduslikult Kesk- ja Lõuna-Hiinas 2200 kuni 2600 m kõrgusel asuvatel niisketel aasadel ja ojakallastel. Suuri kodarikke kujundavad lehed on kuni 40 sm pikad.

Kollase «silmaga» purpur- või karminpunased õied paiknevad mitme rindena kuni 60 sm kõrgustel vartel. Õitseb juunis, juulis.

Vahekaugus 20 sm; 1 m² — 25 taime.

Bullei priimula — *Primula bulleyana* (1908. a.)

Üldiselt väga sarnane beesi priimulale, ainult õied on oranžkollased. Sageli õitseb sügisel teist korda.

Bullesi priimula — *Primula x bullesiana*

Saadud bullei ja beesi priimula ristamisel.

Suuruselt ja väliskujult taim sarnaneb vanematele. Õied on roosad, lõheroosad, oranžid, punased, ka violetised ja sinised, enamasti aga siiski roosades värvitsoonides.

Jaapani priimula — *Primula japonica* (1871. a.)

Ainuke männaspriimulate liik, mille kodumaa on Jaapan. Kasvab seal niisketes varjulistes orgudes.

Lehed on kuni 20 sm pikad ja 8 sm laiad.

Õievars on tugev ja kuni 40 sm kõrge. Säravalt purpurpunased õied on kuni 2 sm läbimõõduga.

Ka seda liiki on laialdaselt kasutatud priimulate sordiaretustöös. Saadud aedvormidel on emataimelt säilinud muude omaduste kõrval laialdane õievärvuste skaala. Neid on valgete, roosade ja lõheroosade õitega. Õitseb suvel.

Eelmistest männaspriimulatest vastupidavam.

Vahekaugus 20 sm; 1 m² — 25 taime.

V. KELLUKPRIIMULAD

Rühma kuuluvate liikide iseloomulikuks tunnuseks on kellukaina allapoole rippuvad õied. Lehed on ilusate kodarikena nagu enamikul priimulatel. Õied moodustavad sarika või harva ka männase, õieraod on jahused. Pärinevad põhiliselt Tiibetist, kus kasvavad 3700 kuni 4600 m kõrgusel asuvatel niisketel aasadel, soodes ja ojade kallastel.

Florinda priimula — *Primula florindae* (1924. a.)

Kellukpriimulate rühmast kõige tähtsam, ilusam ja hästi vastupidav liik. Kasvab jõudsasti ning õitseb rikkalikult. Seda aga ainult heal sügavapõhjalisel, niiskel liivsavi mullal. Talub ka otsest päikesepaistet, kuid siis peab pinnas olema hästi niiske.

Lehed on suured, munajad, läikivad. Kuni 80 sm kõrgune õievars on punakas, õieraod jahused. Veidi longus õied on 40—50 kaupa sarikjates õisikutes, värvuselt kollased, hästi lõhnavad. On ka pruunikate õitega teisendeid. Üksikõie läbimõõt kuni 2,5 sm. Õitseb juulist septembrini.

Sobib haljasalale suuremate rühmadena ja veekogude äärde.

Paljundatakse seemnetega.

Vahekaugus 30 sm; 1 m² — 10 taime.

Alpiinne priimula — *Primula alpicola* (1926. a.)

Tiibeti kaguosa niiskete alpiaasade asukas.

Lehed on kuni 30 sm pikad ja 8 sm laiad, pealispind läiketa, alt näärmelised.

Õievars kuni 50 sm kõrgune, ülevalt poolt kergelt jahune. Õied on 15—20 kaupa männastes. Viimaseid on varrel 1—2, kõige rohkem neli tükki. Õitseb juunis, juulis.

Kellukana rippuva, hästi lõhnava õie läbimõõt on kuni 2,5 sm. Põhiliigil on õied kreemikaskollased, teisel pooltel ka purpurpunased kuni violetsed.

Kasvukohta mulla suhtes vähenõudlik. Suvel vajab rohkesti niiskust, talvel peab aga olema kuiv. Kevadel hilise kasvualgusega.

Vahekaugus 20 sm, 1 m² — 25 taime.

Sikkimi priimula — *Primula sikkimensis* (1850. a.)

Rohkem lehtri- kui kellukakujulised õied on hulga-kaupa sarikjais õisikuis. Värvuselt kollased, meeldiva lõhnaga. Pikad peened õieraod kergelt longus. Õitseb juunis, juulis.

Õievars kasvab kuni 60 sm kõrguseks. On olemas ka kuni 30 sm kõrgune kääbusvorm, mis sobib hästi kiviktaimlasele.

Lehed on ilusate kodarikena, kuni 30 sm pikad.

Vahekaugus 25 sm, 1 m² — 16 taime.

Asjaarmastajale võib kasvatamiseks soovitada veel järgmisi liike.

Primula secundiflora. 20—40 sm kõrgune taim, piklikelliptiliste lehtedega. Õied tumevioletsed, longus, 6—10 kaupa koondunud ühekülgsesse sarikjatesse õisikutesse. Omapärane ja ilus liik. Õitseb mais, juunis. Vajab poolvarjulist niisket kasvukohta. Vastupidavus vähene.

Primula waltonii. Kuni 45 sm kõrgune, üldiselt flo-
rinda priimulale väga sarnane. Õied rubiinpunased. Õitseb juulis, augustis.

PALJUNDAMINE

Avamaa-priimulaid paljundatakse puhma jagamise teel, seemnetega, pistikutega ja ka juurelõikudega.

J a g a d a võib varakevadel, pärast õitsemist, või augustis ja septembri algul.

Varakevadise jagamise korral hakkavad taimed küll hästi kasvama, kuid õitsevad vähe.

Pärast õitsemist jagatud taimed on soovitatav istutada poolvarjus olevale paljunduspeenrale. Kui selleks sobivat kohta ei leidu, tuleb peenart pealt kergelt varjutada, kas tugiraamistikule paigutatud okste või varjutusraamiga. Otsese päikese eest sel teel kaitstud taimed juurduvad kiiresti ning hakkavad hästi kasvama. Augustis või septembri algul istutada nad alalisele kasvukohale.

Sügisel võib priimulaid jagada kuni 15. septembrini. Hiljem jagatud taimed ei suuda enne talve tulekut küllaldaselt juurduda. Nende väljakerkimise kui ka külmumise oht on suurem.

Priimulapuhma võib jagada üsna väikesteks osadeks, siiski aga nii, et igale jääks lehekodarik.

Jagamise teel paljundatakse peamiselt puhtasordilist taimmaterjali, hästi dekoratiivseid üksiktaimi, või ka sel juhul, kui vajadus noorte taimede järele ei ole suur.

Seemnetega saab priimulaid paljundada kõige massilisemalt, ka on seemikud elujõulisemad ja vastupidavamad kui jagamise teel saadud taimed.

Liigist olenevalt säilib seemnete idanemisvõime väga erisuguselt.

Külvata võib kohe pärast seemnete koristamist. Siis tärkavad priimulad veel samal sügisel ja talvituvad väikeste taimedena. Talveks vajavad katet.

Septembri lõpul, oktoobri algul tehtud külvist tärkavad taimed kevadel. Võib aga külvata ka kevadel hästi varakult, kas avamaale või külma lavasse. 1—2 pärislehe faasis on soovitatav pikeerida 5—6 sm vahekaugustele. Seejärel hoolikalt kasta. Noori taimi peab varjutama otsese päikesekiirte eest. Piisab 2—3 päikese-paistelise päevast, et katmata jäetud pikeeritud taimed hukkuksid.

Külvata võib ka oktoobri algul pikeerkasti. See jäetakse välja varjulisse kohta, lastakse läbi külmuda ja lume alla jääda. Veebruari lõpul või märtsis viiakse kastid kasvuhoonesse. Temperatuuril 12—15° tärkavad tõusmed 2—3 nädala jooksul. Niipea kui võimalik pikeeritakse. Seejärel hoitakse veel kasvuhoones, ilmade soojenemise korral viiakse aga kastidega külma lavasse, kust hiljem istutatakse välja paljunduspeenrale. Nii kulub küll rohkem tööjõudu ja koormatakse kasvuhoone pinda, saadakse aga tugevamad ja ilusamad taimed, mis järgmisel kevadel hästi õitsevad.

Pistikutega paljundatakse neid priimulaid, mis moodustavad maa seest väljaulatava varre (kõrvik-priimula, valgeseervane priimula). Pärast õitsemist, s. o. mais, juunis, lõigatakse valitud emataime varred 1 lehekodarikuga pistikuteks. Ühelt taimelt saab 5—6 pistikut. Need asetatakse külma lavasse, kriidiga valgendatud akende alla. 15—20 päeva pärast on pistikud juurdunud ja need võib istutada paljunduspeenrale. Pistikud juurduvad rahuldavalt ka avamaal, poolvarjus asuval peenral.

Juurelõikudega paljundatakse peamiselt hambulislehise priimula ilusamate õitega eksemplare. Ühelt emataimelt võib nii saada 10—20 järglast.

Sügisel kaevatakse valitud taimed üles. Nende pikemad ja jämedamad juured rebitakse küljest, lõigatakse umbes 5 sm pikkusteks tükkideks ja paigutatakse külma lavasse. Lõigud asetatakse mullale ridadena küljeli. Pealt kaetakse nad 2—3 sm paksuse mullakihi. Pungi tekib rohkem, kui juurelõigu ülemisse otsa teha noaga 1—1,5 sm pikkune sisselõige. Kevadel varjutada päikesest. Varsti tärkab igal juurelõigul 1 kuni 5 noort taime. Neid võib eraldada ja paljunduspeenrale istutada alles suvel, kui taimedel on tekkinud juba tugevam juurestik.

ISTUTAMINE JA HOOLDAMINE

Kasvukoha valikul peab silmas pidama, et see oleks niiske, aga mitte märg, huumuserikas ja vett läbilaskev. Rohkesti niiskust vajavad priimulad suvel, kuid sügisel ja talvel peab muld olema kuivem. Hea on poolvarjus olev kasvukoht, kus taimed vähemalt keskpäeval on kaitstud otsesest päikesekiirte eest. Seal õitsevad nad ka tunduvalt kauem kui päikesepaistel.

Päikesepaistelised kuivad, liivased alad ei ole neile kohased. Kui siiski tahetakse niisugustes tingimustes priimulaid kasvatada, peab seal mullaolusid parandama komposti, lehe-, turba-, raske mätta- või sõnnikumulla lisamisega, 2—3 ämbritäit 1 m² kohta. Ka vajavad taimed niisugustes tingimustes tunduvalt rohkem kastmist.

Rasket savimulda võib parandada 2 ämbritäie komposti, turba- või lehemulla ja ämbritäie jämedateralise liiva lisamisega 1 m² kohta.

Valdav osa priimulaid kasvab ja õitseb täiesti rahuldavalt tavalises aiamaal.

Istutuskoha ettevalmistamisel on soovitatav lisada 1 m² kohta ämbritäis komposti, 40 g superfosfaati ja 15 g kaaliumkloriidi.

Mullaolude parandamiseks lisatavad materjalid või väetised puistatakse ühtlaselt maapinnale. Siis kaevatakse muld läbi vähemalt 20 sm sügavuselt, kusjuures umbrohud, eriti orasheina juured peab hoolikalt kõrvaldama.

Priimulad taluvad istutamist väga hästi isegi õitsemise ajal. Tavaliselt hangitaksegi taimi ja istutatakse neid kevadel. Sageli soovitatakse puhmaste jagamisel saadud taimi istutada kohe pärast õitsemist. Sel juhul tuleb priimulaid eriti korrapäraselt kasta, kuna nende juurdumine langeb väliste sademetega päikesepaistelistele suvekuudele. Väga hea on priimulaid istutada augustis või hiljemalt septembri esimesel dekaadil.

Istutamisel paigutatakse taimed võrdlemisi tihedalt, nii et esimese kasvuaasta lõpuks nende lehed kokku puutuksid. Nii varjutavad nad mullapinna, takistavad selle kuumenemist ja kuivamist. Pealegi on tihedalt asetsevate taimede üleskerkimise oht talvel väiksem.

Kasvuperioodil peab taimede vahel kobestama mullapinda, kõrvaldama umbrohte ja kastma. Pärast õitsemist tuleb õievarred ära lõigata, kui ei ole vajadust seemnete kogumiseks. Pealtväetisi on soovitatav anda kolmel korral. Kevadel, esimesel mullaharimise võimalusel 10—20 g lämmastikväetist, kahe nädala pärast 15—20 g superfosfaati ja septembri esimesel dekaadil sama suur kogus superfosfaati koos 10 g kaaliumkloriidiga. Normid on 1 m² kohta. Kevadel antud lämmastikväetis kiirendab taimede kasvu ning aitab osaliselt talvekahjustustest kergemini üle saada. Järgnev väetamine superfosfaadiga soodustab õitsemist. Sügisene väetamine suurendab taimede talvekindlust ning soodustab õiepungade tekkimist.

Üksikväetiste asemel võib muidugi kasutada müügil olevat seguväetist lillede jaoks. Väetised raputatakse ettevaatlikult taimede vahele ja segatakse mulda käppkobesti abil.

Mullast väljakasvanud priimulate ümber panna komposti või head aiamulda.

Sügisel, kui maa on kergelt külmunud, on soovitatav priimulad katta kuuse- või kadakaokstega. Heaks kattematerjaliks on ka puulehed. Nendega aga ei kaeta taimi mitte üleni, vaid paigutatakse lehed taimede vahele mullapinnale. Katmine on vajalik priimulate kaitseks lumeta pakase eest.

Kevadel kattematerjali mitte liiga varakult ära võtta. Tähelepanekud näitavad, et hästi talvitunud priimulad tulevad kevadel lume alt välja täiesti terve lehestikuga. Kui nendel okste näol mingit varikatet ei ole, siis kuivavad peaaegu kõik lehed paari esimese päikesepaistelise päeva jooksul.

Nagu juba eespool märgitud, on avamaa-priimulate eluiga võrdlemisi lühike. Vanad suured puhmad ei õitse enam nii rikkalikult kui noored, ka õied jäävad väiksemaks. Pealegi hukkuvad sellised taimed talvekahjustuste tagajärjel kergemini. Seepärast peab neid iga 3—5 aasta tagant üles võtma, jaotama ja sellised nn. noorendatud taimed uuesti kohale istutama. Kui need istutatakse vanale kasvukohale tagasi, siis lisatakse 1 m² kohta 1—2 ämbritäit komposti.

Õrnematelt liikidelt ja ilusamatelt taimedelt peab igal aastal koguma seemet. Talvekahjustuste korral saab siis hukkunud taimede asemele uued kasvatada.

KUST SAAB ISTUTUSMATERJALI

Avamaa-priimulaid paljundatakse peaaegu igas aian-dis.

Suuremal hulgal paljundatakse priimulaid Harku-Järve aiandussovhoosis Tallinna lähedal. Aadress: Harju rajoon, Habersti s/jsk.; telefon: Tallinn, 610—16.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Tallinna Botaanikaaias on ligi 40 liiki ja sorti priimulaid.

Palju priimulaid on ka Pirita aiandussovhoosi näidisaias, Tallinn, Pirita tee 26.

A

26534

TÜ RAAMATUKOGU

10300013473170

UDK 635.965

Примулы открытой местности

На эстонском языке

Бюро научно-технической информации

Министерства сельского хозяйства Эстонской ССР

Таллин, ул. Лай, 39

Toimetaja H. Kurik

Ladumisele antud 8. III 1965. Trükkimisele antud 7. V 1965.

Paber 55×84 1/16. Trükipoognaid 1,0. Tingtrükipoognaid 0,84.

Arvestuspoognaid 1,0. Trükiarv 5000. MB-05212. Tell. nr. 2058.

Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. III.

Hind 16 kop.